

โครงการวิจัยศิลปวัฒนธรรมเกาะรัตนโกสินทร์ กลุ่ม : วัฒนธรรมดนตรีบนพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์นงเยาว์ ปิฎกฤษต์¹

กรุงเทพมหานคร เป็นนครหลวงของไทย ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสถาปนา กรุงเทพมหานครและทรงวางพระฤกษ์ฝังเสาหลักเมือง เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2325 ตามสภาพความเป็นจริงแต่เดิม แล้วอาณาเขตกรุงเทพมหานคร มี 2 ฟาก คือ ด้านตะวันตกคือพื้นที่ตั้งแต่ของพระราชวังเดิมด้าน วัดอรุณราชวรารามไปจนถึงพระราชวังหลัง ตรงพื้นที่สถานีรถไฟบางกอกน้อย และวัดอัมรินทร์ราราม มีคลอง วัดพิเศษการนิมิต เป็นแนวเขตพระนคร อีกด้านหนึ่งคือในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีพื้นที่จากคูพระนครตั้งแต่คลองบางลำพูไต่ออกเหนือวัดสามปลื้ม เป็นเขตคูเมืองรอบนอก มีคลองไหลเป็นแนวคูชั้นใน มีพระบรมมหาราชวังตั้งอยู่บนพื้นที่ 132 ไร่ พื้นที่แห่งนี้คือเกาะรัตนโกสินทร์ ที่ทางราชการกำหนดเป็นพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ให้เป็นเมืองมรดกทางศิลปและวัฒนธรรมของชาติ

ตลอดระยะเวลากว่า 220 ปี พื้นที่แห่งนี้มีความสำคัญมากที่สุดของประเทศไทยในการทำหน้าที่เป็น ศูนย์กลางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การต่างประเทศ ฯลฯ เป็นสถานที่ตั้งของ พระบรมมหาราชวัง วังของพระบรมวงศานุวงศ์ บ้านของข้าราชการบริพาร แหล่งพำนักของประชาชนทุกหมู่เหล่าทั้ง ชายไทยและชาวต่างชาติ มีวัดทางพระพุทธศาสนา มีศาสนาสถานของศาสนาต่าง ๆ มีสถานที่ราชการสำคัญหลายแห่ง เช่น ศาลว่าการกรุงเทพมหานคร กระทรวง กรม สถาบันการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลศึกษาไปจนถึงมหาวิทยาลัย มี ศูนย์การค้าในการติดต่อค้าขาย มีท่าเรือ แหล่งบันเทิง ฯลฯ

ในด้านศิลปวัฒนธรรม ที่ปรากฏบนพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในช่วงเวลาที่ผ่านมา 220 ปี มีความหลากหลายอย่างมาก นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งที่บรรพชนได้สร้างสมไว้ ทั้งด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม งานช่างฝีมือต่าง ๆ เป็นต้น ในจำนวนนั้นดนตรีนับเป็นงานหนึ่งของศิลปวัฒนธรรม ที่ปรากฏหลักฐานของการเริ่มต้น การพัฒนา และความลงตัวของสิ่งดีงาม เนื้อหาสาระของดนตรีมีส่วนต่อการสร้างเสริมรากแก้วทาง วัฒนธรรมของชาติมาก

นับตั้งแต่ครั้งที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้รวบรวมประชาชนที่กรุงศรีอยุธยา ภายหลังจากที่ทรงขับไล่ อิทธิพลของชาติผู้รุกรานเรียบร้อยแล้ว โดยขบวนอพยพทางน้ำเดินทางมาตั้งหลักแหล่งบริเวณ 2 ฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณที่เป็นกรุงเทพมหานครตั้งที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในจำนวนของประชาชนจากกรุงศรีอยุธยาที่เดินทางมาครั้งนั้น มี ศิลปินดนตรีจำนวนหนึ่งด้วย เมื่อแรกนั้นบรรดาศิลปินดนตรีต่างตั้งถิ่นพำนักกระจายกันอยู่ ตั้งแต่แนวฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ตรงบริเวณชุมชนวัดดาวดึงษาราม ชุมชนวังหลัง ชุมชนบ้านขมิ้น ชุมชนวัดบางว่าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตาราม) ชุมชนวัดพระยาทำ ชุมชนมัธยมต้นสน ไปจนถึงชุมชนวัดประดิษฐาราม และวัดบางไส้ไก่ เป็นต้น ศิลปินคนตรีในครั้งนั้น เป็นจุดเริ่มต้นของวัฒนธรรมดนตรีไทยในกรุงเทพมหานคร

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงย้ายพระบรมมหาราชวังไปตั้งยังพื้นที่ฝั่ง ตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากมีชัยภูมิดีกว่า การพัฒนาพื้นที่นอกจากแบ่งส่วนพื้นที่ตั้งของ พระบรมมหาราชวัง พระบวรราชวัง และพระราชวังสถานพิมุขแล้ว ทรงกำหนดพื้นที่ตั้งวังของพระราชวงศ์ บ้านของ ข้าราชการบริพาร ตั้งชุมชนให้เป็นที่พักอาศัยของประชาชน มีการสร้างวัด โบสถ์พราหมณ์ มัสยิด ฯลฯ ในพื้นที่เกาะ รัตนโกสินทร์

ด้านการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมทางด้านดนตรี ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับงานส่วนอื่น ๆ เช่น งานด้านการ ประกอบพระราชพิธี งานพิธีกรรม งานบันเทิงโดยเฉพาะด้านศิลปะการแสดงประเภทโขน หนัง ละคร หุ่น ลิเก ฯลฯ งานทุกงานมีความสำคัญและยกระดับจิตใจของผู้คนเป็นแหล่งสร้างความสมบูรณ์ให้ทุกชีวิตมีความสุข ยินดี ในความงามความไพเราะของศิลปะแขนงนี้ จึงปรากฏว่านับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาจนถึงสามัญชนต่างให้ ความสนใจต่อดนตรีอย่างมาก ในบทความนี้จะเสนอข้อมูลบุคคลและหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องกับดนตรีในพื้นที่ เกาะรัตนโกสินทร์ 3 ส่วน คือ ส่วนแรก พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ส่วนที่ 2 ขุนนาง ข้าราชการ และ ราษฎร และส่วนที่ 3 หน่วยงานราชการและเอกชน พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์

พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ของราชวงศ์จักรีหลายพระองค์ที่ทรงมีความรู้ความชำนาญ ทรง มีความสามารถทางด้านดนตรี บางพระองค์พระราชนิพนธ์บทเพลง บทละคร ทรงขับร้อง ตลอดจนทรงมี ความสามารถทางด้านนาฏศิลป์และการละคร ทั้งยังส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมดนตรีให้พัฒนาและเจริญก้าวหน้า เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ดังข้อมูลบางส่วน ต่อไปนี้

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสนับสนุนดนตรีและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกัน โดยเฉพาะทางด้านนาฏศิลป์และการละคร พระองค์ได้พระราชทานอนุญาตให้เจ้านายและเจ้าขุนนางใหญ่เล่น ละครในได้ แต่มีข้อปฏิบัติคือต้องเล่นได้เฉพาะละครผู้ชายเท่านั้นคือห้ามเล่นละครผู้หญิง ธรรมเนียมนี้ดำเนินมา จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงยกเลิกข้อห้าม ทรงพระราชนิพนธ์บทละครหลายเรื่อง มีเรื่องรามเกียรติ์ อุณรุทดาหลัง เป็นต้นในงานบทละครของพระองค์ปรากฏชื่อเพลงไทยที่บรรจงไว้อจำนวนมาก

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประทับที่ พระราชวังเดิมของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ระหว่างนั้นพระองค์ได้ทรงศึกษาภาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ และฝึกหัด ดนตรี ทรงมีความสามารถจนได้วีประจักษ์สำนัก ระหว่างที่ทรงประทับที่พระราชวัง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงอิศรสุนทร โปรดให้ฝึกหัดละครผู้หญิงเด็กๆ ขึ้นในพระราชวังชุดหนึ่ง ทรงใช้บทละคร เรื่องอุณรุท

ครั้งกรุงเก่าเป็นบทแสดง ซึ่งในเวลาไม่นานนักเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงทราบ ทรงกริ้วจนคณะละครเด็กต้องยุติเพราะมีกฎหมายห้ามเอกชนมีหรือฝึกหัดละครผู้หญิง เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงอิศรสุนทรเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติเป็นพระมหากษัตริย์สืบต่อจากสมเด็จพระบรมราชชนก พระองค์โปรดทรงดนตรีโดยเฉพาะขอสามสาย พระองค์มีขอผีพระหัตถ์ 1 คัน ชื่อว่าขอสายฟ้าฟาด ทรงมีวงมโหรีผู้หญิงในราชสำนักที่ถวายเป็นงานด้านดนตรี มีเพลงที่เป็นเพลงพระราชนิพนธ์ของพระองค์ 1 เพลง ชื่อว่าเพลงบุหลันลอยเลื่อน เพลงนี้นอกจากใช้บรรเลงขับร้องมาจนถึงปัจจุบันแล้ว ทางราชการยังเคยนำมาเป็นทำนองสรรเสริญพระบารมีไทยด้วย ทรงโปรดการเล่นเสภา และพัฒนาไปสู่การนำวงปี่พาทย์เข้าร่วมบรรเลงและขับร้อง เรียกว่าวงปี่พาทย์เสภา

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิม คือ เจ้าฟ้าจุฑามณี หรือเจ้าฟ้าน้อย เมื่อครั้งรัชกาลที่ 3 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติแล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงพระราชอิสริยยศเป็นมหาอุปราช มีพระเกียรติยศอย่างพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างปี พ.ศ. 2394 – 2408 ขณะครองราชย์ร่วมกับพระเจ้าบรมเชษฐาธิราชพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีวงดนตรีไทยส่วนพระองค์ มีนักดนตรีที่มีฝีมือหลายคน โดยครูมีแขกเป็นหัวหน้าวงดนตรี ทรงมีโรงละคร โรงजूอยู่ในพระบรมราชวัง ทรงโปรดดนตรีอย่างมาก ด้วยทรงมีความสามารถทางด้านแคน แอ่วลาว ทรงเล่นเครื่องปี่พาทย์ โดยมีพระประดิษฐ์ไพเราะ (มีแขก) เป็นครูถวายความรู้ พระองค์เป็นพระองค์แรกที่ทรงพระราชทานราชทินนามประดิษฐ์ไพเราะให้แก่ครูมีแขก (เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2396 เป็นพระประดิษฐ์ไพเราะ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีวงมโหรีเครื่องสี่อย่างโบราณ ทรงมีเจ้าจอมมโหรีซึ่งสืบเชื้อสายมาจากตระกูลมตยกุล 3 คน คือ เจ้าจอมสังวาล เจ้าจอมมารดาเหม และเจ้าจอมมารดาประคอง วงมโหรีเครื่องสี่เป็นนักดนตรีหญิงล้วน นอกจากนี้ยังมีวงสนับสนุนดนตรีของพระวงศานวงศ์ ทรงตั้งกรมมหรสพดูแลและบริหารจัดการด้านดนตรี มีข้าราชการที่เป็นศิลปินดนตรีหลายคน รวมทั้งทรงแต่งตั้งศิลปินดนตรีให้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ด้วย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่พระองค์มีพระชนมายุ 12 ชันษา (พ.ศ. 2435) ทรงหัดและตีรำมะนาได้ เมื่อ พ.ศ. 2445 ขณะประทับอยู่วังสราชมัย ทรงดำริจะจัดตั้งโขนละครส่วนพระองค์ขึ้น จึงทรงขอพระราชทานวงดนตรีมหาดเล็กเรือนนอกของสมเด็จพระนางเจ้าสุวัทนาศรี พระบรมราชินีนาถ คือวงดนตรีวัดน้อยทองอยู่ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติแล้ว โปรดให้ตั้งกองเสื่อป่าขึ้น ทรงมีพระราชประสงค์ให้วงดนตรีตะวันตกจึงทรงจัดตั้งกองเครื่องสายฝรั่งหลวง เมื่อเริ่มแรกนั้นทรงให้ข้าราชการในกรมปี่พาทย์หลวงฝึกหัดก่อน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระราชหฤทัยการดนตรีเป็นอย่างยิ่งทรงตั้งวงดนตรีส่วนพระองค์ขึ้น ทรงมีพระปรีชาสามารถในด้านการสีซอและซอด้วง ทรงพระราชนิพนธ์เพลงที่มีชื่อเสียงไว้ 3 เพลง คือ เพลง

ราตรีประดับดาว เกา (พ.ศ. 2471) เพลงเขมรลออองค์ เกา (พ.ศ. 2472) และโหมโรงคลื่นกระทบฝั่ง 3 ชั้น (พ.ศ. 2472) และโหมโรงคลื่นกระทบฝั่ง 3 ชั้น (พ.ศ. 2474)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระราชอัจฉริยภาพทางดนตรี ทั้งด้านการบรรเลงเครื่องดนตรีและทรงพระราชนิพนธ์บทเพลงจนเป็นที่ประจักษ์ต่อวงการดนตรีของโลก นอกจากนี้ยังทรงมีคุณูปการต่อวงการดนตรีของไทย เพราะไม่ใช่เฉพาะดนตรีสากลเท่านั้น แต่ทางด้านดนตรีไทยก็ยังคงให้ความสนพระทัยด้วยดังปรากฏข้อมูลในพระราชกรณียกิจที่ทรงศึกษาปีนจากครูเทียบ คงลายทอง ศิลปินมีชื่อท่านหนึ่งของกรมศิลปากร ทรงโปรดเกล้าฯ ให้นายเทวาประสิทธิ์ พายโกศล นำเพลงพระราชนิพนธ์มหาจุฬาลงกรณ์ไปแต่งปรับให้เป็นแนวดนตรีไทย เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มเรียนดนตรีเมื่อครั้งประทับที่ประเทศสวีตเซอร์แลนด์ ขณะนั้นทรงมีพระชนมายุ 13 พรรษา ทรงเลือกฝึกหัดเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่า คือแซกโซโฟน และปิคลารีเน็ต แนวดนตรีที่ทรงเริ่มต้นศึกษาคือดนตรีแนวคลาสสิกทรงศึกษาเป็นเวลา 2 ปี จากนั้นจึงทรงสนพระทัยและศึกษาดนตรีแนวแจ๊ส ทรงหัดเป่าอัลโตแซกโซโฟน และโซปราโนแซกโซโฟนกับเพลงจากแผ่นเสียงของจอห์น ฮอดเจส (Hohny Hodges) และซิดนีย์ เบเชต (Sidney Bechet) ความสามารถทางด้านดนตรีของพระองค์เป็นที่ประจักษ์ซึ่งสถาบันดนตรีและศิลปะการแสดงแห่งกรุงเวียนนา ได้ทูลเกล้าฯ ถวายประกาศนียบัตรเกียรติคุณชั้นสูงให้ดำรงตำแหน่งสมาชิกกิตติมศักดิ์ หมายเลข 23 เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2507 แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ดนตรีและนาฏศิลป์ โปรดให้ครูดนตรีไทย เช่น นายช้อย สุนทรวาทีน หม่อมผิว ในเจ้าพระยานรรัตนราชมานิต (โต มานิตยกุล) พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) นายสังวาล กุลวัลกี เข้าไปสอนในพระบรมมหาราชวัง ทรงมีความสามารถในการบรรเลงดนตรี เครื่องดนตรีที่ทรงถนัด ได้แก่กระจับเข้ ซอ ทรงนิพนธ์ไว้ เช่น เพลงน้อยใจยา ซึ่งเป็นเพลงที่มีชื่อมากจนถึงปัจจุบัน

พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงดนตรี มีวงดนตรีประจำวัง หรือสนับสนุนกิจกรรมดนตรี ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทร์ไพศาลโสภณ ทรงโปรดทรงสีซอสามสายและทรงสีได้ไพเราะมาก ทรงมีวงดนตรีของพระองค์เอง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์โปรดสีซอสามสายมากและสอนประทานแก่ผู้ที่มาฝึกหัดด้วยในด้านผลงานได้ทรงนิพนธ์หรือมโหรีดับนาควไว้ และยังใช้บทร้องนี้จนถึงปัจจุบัน สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงสนพระทัยด้านดนตรีไทยมาก ทรงมีวงเครื่องสายวงเล็กวงหนึ่ง พระองค์ทรงแสวงหานักดนตรีเก่งที่มีฝีมือมาประจำวงดนตรีของวังเสมอ เมื่อ พ.ศ. 2440 พระองค์ท่านทรงจัดตั้งวงปีพาทย์ประจำวังบูรพา มีนักดนตรีคนสำคัญ เช่น นายเพชร จรรย์นาฎย์ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปะ บรรเลง) เป็นต้น

จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต หรือพระนามที่รู้จักทั่วไปคือทูลกระหม่อมบริพัตร ทรงสีซอได้ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ต่อมาทรงเรียนเพลงจาก

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ เจ้าเทพกัญญา บุรณพิมพ์ ทรงชำนาญเครื่องดนตรีหลายชนิด เช่น ซอสามสาย ระนาดเอก ซ้องวงใหญ่ เป็นต้น ที่วังบางขุนพรหมซึ่งเป็นประทับทรงมโหรีวงปี่พาทย์และวงเครื่องสายประจำวัง วงปี่พาทย์ที่จัดตั้งขึ้นครั้งแรกทรงใช้วงดนตรีมหาดเล็กเรือนนอก ซึ่งเป็นของตระกูลนิลวงศ์ จากอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีนายปาน นิลวงศ์ เป็นหัวหน้า ในด้านผลงานดนตรีสากลทูลกระหม่อมบริพัตรทรงเรียนดนตรีสากลขณะศึกษาต่อที่ประเทศเยอรมนี ทรงเริ่มแต่งเพลงสากลก่อนเพลงไทย เช่น เพลงวอลทซ์โนรี มณฑาทอง (จังหวัดโปลงก้า) ทรงนิพนธ์เพลงไทยประสานเสียงแบบสากล เช่น เพลงมหาฤกษ์ มหาชัย สรรเสริญเสื่อป่า (บุหลันลอยเลื่อนทรงแตร) สาครลั่น ทรงแยกเสียงประสานเพลงไทยสำหรับบรรเลงด้วยวงโยธวาทิต รวมทั้งแตรวงด้วย ซึ่งทรงปรับปรุงแนวเพลงไว้หลายเพลง เช่น เพลงโหมโรงสะบัดสะบั้ง เขมรใหญ่เถาแขกมีศรีเถาแขกสี่กล่อเถา เพลงที่ทรงพระนิพนธ์สำหรับวงโยธวาทิตวงปี่พาทย์ เช่น เพลงแขกมอญบางขุนพรหมเถา พม่าห้าท่อนเถา แขกสายเถา พงร้อยเถา เพลงเถาสำหรับวงปี่พาทย์ เช่น เพลงเทวาประสิทธิ์เถา อาถรรพณ์เถา สมิททองเทศเถา น้ำสอนใต้ทรายเถา นารายณ์แปลงรูปเถา จิ้งจอกทองเถา สุดถวิลเถา ฯลฯ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม ทรงมีวงดนตรีของพระองค์ท่าน 1 วง เรียกชื่อวงกันว่า พิณพาทย์วงพระองค์เพ็ญ มีนักดนตรีที่สังกัดวงนี้ เช่น นายปั้น (บัวทัง) บิดานายเฉลิม บัวทัง และมีนายแปลก (พระยาประสานดุริยศัพท์) มาช่วยสอนดนตรีในวังแห่งนี้ในบางครั้ง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม โปรดทรงดนตรีและได้พระนิพนธ์เพลงที่มีชื่อเสียงมาก เพลงหนึ่ง คือ เพลงลาวดวงเดือน บทร้องของเพลงนี้บรรยายถึงความรักที่ทรงมีต่อเจ้าหญิงที่พระองค์ทรงรัก ประทานชื่อเพลงว่า เพลงลาวดำเนินเกวียน แต่เพราะบทร้องแทรกคำว่าดวงเดือนอยู่หลายแห่ง เป็นจุดเด่นของเพลงนี้นักดนตรี นักร้อง และคนทั่วไปที่ได้ฟังจึงเรียกชื่อเพลงนี้ว่า เพลงลาวดวงเดือนจนกลายเป็นชื่อของเพลงนี้ไปในที่สุด

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีความสามารถในการบรรเลงเครื่องดนตรีไทยได้หลายประเภท เช่น ระนาดเอก ซ้องวงใหญ่ ซอด้วง ซออู้ ฯลฯ นอกจากนี้ยังทรงมีความสามารถในการขับร้องเพลงไทยด้วย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงนิพนธ์บทร้องเพลงไทยไว้จำนวนมาก ทั้งเพลงไทย เช่น บทร้อง เพลงกล่อมนารี ตับลมพัดชายเขา สร้อยเพลง เต่าเห่ ขึ้นชุนนุ้ม กลุ่มดนตรี อกทะเล พระอาทิตย์ชิงดวง ฯลฯ ส่วนเพลงไทยสากลที่ทรงพระนิพนธ์และได้รับความนิยมนอย่างแพร่หลาย เช่น เพลงสยามเมืองยิ้ม เพลงส้มตำ เป็นต้น นอกจากนี้พระองค์ยังทรงสนับสนุนดนตรีไทยอย่างมากและทรงดนตรีร่วมกับนักเรียน นักศึกษาของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ดังเห็นได้จากการจัดงานดนตรีไทยระดับประถมศึกษา ดนตรีไทยระดับมัธยมศึกษา ดนตรีไทยระดับอุดมศึกษา ทรงดนตรีร่วมกับสถาบันหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่จัดงานและมีวงดนตรีบรรเลงอย่างไม่ถือพระองค์ เช่น วงดนตรีของกรมศิลปากร วงดนตรีของนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า วงดนตรีของมหาวิทยาลัย วงดนตรีหรือชุมชนหรือกลุ่มที่รวมตัวกัน มีหลายครั้งที่เสด็จพระราชดำเนินไปศึกษาหรือเยือนต่างประเทศ พระองค์ยังได้ทรงดนตรีไทย เผยแพร่ดนตรีไทยให้ชาวต่างชาติได้รู้จักด้วย

ขุนนาง ข้าราชการ และราษฎร

ขุนนาง ข้าราชการ และราษฎร ที่มีบทบาททางด้านดนตรีทั้งในฐานะผู้ส่งเสริม เป็นศิลปินดนตรี และกิจกรรมอื่น ๆ ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ นับแต่ครั้งสร้างกรุงเทพมหานครจนถึงปัจจุบัน มีจำนวนมาก ข้อมูลที่นำเสนอครั้งนี้เป็นข้อมูลบางส่วนเท่านั้น บุคคลดังกล่าวมี ดังนี้

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีความรู้ความสามารถในการประพันธ์ทั้งด้านร้อยแก้วและร้อยกรอง ในด้านดนตรีไทยที่ท่านแต่บทมโหรีก้านั้น ท่านได้นำบทประพันธ์นี้ไปใช้เพื่อการขับร้อง ท่านมีวงดนตรีวงหนึ่งเป็นวงมโหรี

สมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ(ทัต บุนนาค) เป็นข้าราชการผู้ใหญ่ท่านหนึ่งที่ทำให้การสนับสนุนวงดนตรี ท่านมีละครอยู่โรงหนึ่ง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงเลิกละครแต่ยังคงมีวงปี่พาทย์ไว้ ดังนั้นเมื่อในรัชกาลที่ 4 เมื่อเดือน 5 แรม 1 ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. 2399 ทรงมีหมายรับสั่งของแครงปี่พาทย์ผู้ชายเพื่อสมโภชพระแก้วมรกตไปทำการสมโภช และฉลองพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาทซึ่งท่านได้ส่งวงปี่วรมสมโภชในครั้งนั้นด้วย

เจ้าพระยาจาวรพงศ์พิพัฒน์ (หม่อมราชวงศ์เย็น อิศรเสนา) มีหน้าที่ดูแลเรื่องราวเกี่ยวกับพิธีการต่างภายในวัง และดูแลเรื่องดนตรีที่เกี่ยวกับพระราชพิธีด้วย มีหน้าที่และบทบาทในการจัดดนตรีและนาฏศิลป์ในราชสำนัก เมื่อไทยเกิดสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ มีการดูลข้าราชการออก สำหรับนักดนตรีและศิลปินละคร ท่านได้กราบบังคมทูลถึงความสำคัญที่ยังต้องมีดนตรีและนาฏศิลป์ ท่านจึงแก้ปัญหาด้วยการจัดหานักดนตรีที่มีฝีมือเข้ารับราชการเป็นปี่พาทย์หลวงมโหรีหลวง รวมทั้งโขนละครด้วย โดยใช้บ้านของท่านที่ตั้งอยู่ถนนพระอาทิตย์ตรงสถาบันวัฒนธรรมเยอรมันในปัจจุบัน ใช้ลานของบ้านเป็นที่ฝึก เพราะไม่มีโรงโขนละคร

เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร) ท่านดำรงเจ้ากรมโขนใน พ.ศ. 2436 ต่อมาจึงดำรงตำแหน่งเจ้ากรมมหรสพกำกับดูแลและกรมหุ่น กรมรถ กรมม้า ท่านมีวงดนตรีไทยที่เรียกกันว่าบ้านหม้อ มีโรงละครคณะละครที่มีชื่อเสียงซึ่งได้รับสืบทอดมาจากพระบิดาในด้านผลงานทางดนตรีและนาฏศิลป์ได้ร่วมแสดงกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์จัดแสดงคอนเสิร์ตเป็นครั้งแรกของเมืองไทย ริเริ่มการแสดงละครดึกดำบรรพ์ จนเป็นที่แพร่หลาย นอกจากนี้จากความร่วมมือดังกล่าวยังทำให้เกิดการแต่งเพลงตับต่าง ๆ เพื่อประกอบการแสดงโขน ละคร เช่น ดับนาคบาศ ดับนางลอย ดับพราหมณ์ ดับจุล่ง ดับโอหนาดอนไหว้พระและชมตลาด ดับพระลอ และดับอ๊อแมน

พระประดิษฐไพเราะ (มีแขก) เป็นนักดนตรีที่มีชื่อเสียงสังกัดอยู่ในวงดนตรีวังหน้า ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในส่วนตัวของท่านมีวงดนตรีด้วย ดังปรากฏชื่อเมื่อคราวสมโภชพระแก้วมรกตเมื่อเดือน 5 แรม 1 ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ.2399 มีหมายรับสั่ง เรื่อง ขอแครงปี่พาทย์ มโหรี และสักวา เข้ามาทำสมโภชพระแก้วมรกต มีวงปี่พาทย์ชายจำนวน 16 วง ในจำนวนนั้นมียวงปี่พาทย์ผู้ชาย ของพระประดิษฐไพเราะ (มีแขก) วง 1 และทุกวงกำหนดให้มีเสภาด้วย นอกจากนี้เป็นนักดนตรีที่มีฝีมือแล้ว ยังเป็นนักแต่งเพลงไทย ผลงานเพลงของท่านจำนวนมากยัง

เป็นแบบแผนของการศึกษาของนักดนตรีไทยในปัจจุบัน เช่น เพลงเชิดจีน เพลงจีนแสด เพลงอาเฮีย เพลงชมสวนสวรรค์ เพลงแป๊ะ เพลงพระอาทิตย์ชิงดวง เพลงทยายนอก เพลงทยอยเขมร เพลงโหมโรงขวัญเมือง ฯลฯ

หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) มีฝีมือในการบรรเลงเครื่องดนตรีได้ทุกชนิดที่ได้รับการยกย่องเป็นพิเศษ คือ ระนาดเอก เป็นต้นตำรับเพลงแบบต่าง ๆ เช่น เพลงทางกรอที่มีสำเนียงหวาน การบรรเลงเดี่ยวระนาดเอก 2 ราง แต่งเพลงที่มีลูกนำขึ้นต้น ริเริ่มแต่งเพลงให้มีทางเปลี่ยนของเพลงท่อนต่าง ๆ และเป็นผู้คิดโน้ตเลข 9 ตัวเพื่อใช้สอนดนตรีไทย ได้แต่งเพลงไอ้ลาว เถา เพลงเขมรพวง 3 ชั้น เพลงเชิดจีนทางวังบางคอกแหลม เพลงพม่าห้าท่อนเถา เพลงแสนคำนึงเถา สำนักดนตรีของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นที่รู้จักกันคือบ้านบาตร สถานที่แห่งนี้ได้สร้างนักดนตรีที่มีชื่อเสียงให้แก่วงดนตรีไทยจำนวนมาก เช่น คุณหญิงชิ้น ศิลปะบรรเลง นางบรรเลง สาคกริก เรืออากาศเอกโองการ กลีบชิ้น นายประสิทธิ์ ถาวร นายอุทิศ นาคสวัสดิ์ นายอุทัย แก้วละเอียด นายสุบิน จันทรแก้ว นายประมวล อรรถชีพ นายศิริ นักดนตรี นายชฎิล นักดนตรี ฯลฯ

นายอุไท โตสง่า เป็นนักดนตรีที่มีฝีมือ และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในวงการดนตรีไทย ท่านเคยเป็นนักดนตรีประจำวงกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณและวงดนตรีของวังกรมหมื่นมเหศวรตีฆาวิลาส ผลงานการประพันธ์เพลงของนายอุไท โตสง่า เช่น เพลงเรื่องเต่า (ใหญ่) กินผักบุง เพลงเรื่องลงสรง เพลงเรื่องมอญแปลง และเพลงเรื่องพระฉินอย่างยาว เป็นต้น

ครูเผือด นักระนาด เป็นนักระนาดเอกที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่ง ได้แสดงฝีมือระนาดเอกในงานประชันดนตรีที่วังตลาดลิ้นไวนวันที่ประสูติครบรอบของสมเด็จพระเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพรกรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ.2473 เป็นที่เลื่องลือมากในครั้งนั้นว่าเป็นคนดีมีฝีมือ ได้บันทึกแถบเสียงเพลงแขกมอญเถา และเพลงแขกมอญบางขุนพรหม เถา โดยครูเหนี่ยว ดุริยพันธ์ ขับร้อง ครูเผือดเป็นผู้ตีระนาด

นายศุข ดุริยประณีต เป็นเจ้าของบ้านปัทมาที่มีชื่อเสียงคือ “บ้านบางลำพู” และมีเครื่องดนตรีที่เป็นลูกเขตที่ตั้งบ้านอยู่ใกล้กันในบริเวณวัดสังเวชวิศยาราม ได้แก่ บ้านดุริยพันธ์ ของนายเหนี่ยวและนางชมช้อย ดุริยพันธ์ บ้านรุ่งเรือง ของนายพวนและนางชม รุ่งเรือง และ บ้านนายชูป ชุ่มชูศาสตร์

นายชิต เขยเกษ เป็นนักดนตรีอยู่ในกรมพิณพาทย์ กระทรวงวัง ต่อมาได้ย้ายมาทำงานที่กรมโยธาธิการ และที่กรมประชาสัมพันธ์ ทำงานจนเกษียณอายุราชการ สามารถบรรเลงได้รอบวง ส่วนใหญ่จะบรรเลงซอด้วง ได้เคยเป็นอาจารย์พิเศษสอนดนตรีไทยที่วิทยาลัยปทุมฯ ที่หลังบ้านที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยทำเครื่องดนตรีไทย เช่น รางระนาดเอก รางระนาดทุ้ม ฯลฯ

เรืออากาศเอกโองการ กลีบชิ้น เริ่มต้นเรียนดนตรีกับครูชำ กลีบชิ้น (บิดา) เริ่มเข้ารับราชการในกองปัทมาและโขนหลวง ต่อมาถวายตัวอยู่กับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ที่วังบางคอกแหลม ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2477 หลวงวิจิตรวาทการ ได้ก่อตั้งโรงเรียนศิลปากรแผนกนาฏดุริยางค์ขึ้น ท่านได้เข้าไปเป็นครูสอนวิชาดนตรีปัทมาในโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ ต่อมาขอโอนไปเป็นครูฝึกสอนดนตรีไทยแก่กองดุริยางค์ทหารอากาศ ได้รับสถานศึกษาหลายแห่ง เช่น วิทยาลัยโชติเวช โรงเรียนวัดไตรมิตรวิทยาลัย โรงเรียนสายปัญญา

โรงเรียนวัดชนะสงคราม โรงเรียนดาราคาม โรงเรียนสมถวิล ราชดำริ โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และวงสโมสรรณาคารกรุงเทพ ฯลฯ ท่านเป็นที่ปรึกษาด้านดนตรีไทยของร้านดุริยบรรณ ผลงานประพันธ์เพลงที่ท่านแต่งไว้ เช่น เพลงขอมกล่อมลูกเถา เพลงคู่มอญรำดาบเถา เพลงพระยาสี่เสาเถา เพลงพระจันทร์ครึ่งซีกเถา ทางบรื่องเพลงพม่าห้าท่อน 6 ชั้น เพลงธณัฏฐกรแสงเถา เพลงพระอาทิตย์ชิงดวงเถา เพลงทองย่อนเถา ฯลฯ

หลวงไพเราะเสียงซอ (อุน ดุริยะชีวิน) เป็นนักดนตรีที่มีชื่อเสียงมากที่สุดท่านหนึ่งท่านเป็นคนซอด้วงในวงแฉ่วของนายกริช ต่อมาจึงได้เรียนดนตรีกับพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ได้หัดสีไวโอลิน ครูชาวอิตาลี ชื่อ นาซารี ท่านรับราชการในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีโอกาสสีไวโอลินถวายหน้าพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 ท่านได้ถวายการสอนซอด้วงและซออู้ แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระนางเจ้ารำไพพรรณี นอกจากนี้ยังเป็นครูสอนดนตรีตามวังต่าง ๆ เช่น สมเด็จพระนางอินทรรค์คีรีศรี พระวงราชเทวี วงพระสุริยตฤตา และวงพระยาอนิรุทธเทวา เป็นครูสอนตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เช่น วิทยาลัยนาฏศิลป์ ชมรมดนตรีไทยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นต้น

หน่วยงานราชการและเอกชน

หน่วยงานราชการและเอกชนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับดนตรี มีหลายหน่วยงานและหลายแหล่ง ในงานศึกษานี้ นำเสนอ 4 แห่งคือกรมมหรสพ สถาบันดนตรีและนาฏศิลป์แห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์ เอกชนที่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับดนตรี ดังนี้

กรมมหรสพ

1. หน่วยงานราชการที่ทำหน้าที่ดูแลดนตรี และหน้าที่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือกรมมหรสพ หน่วยงานนี้เป็นงานราชการที่มีฐานะเป็นกรมอิสระ สายบังคับบัญชา ตามระเบียบราชการ มีหลักฐานปรากฏครั้งโบราณจนถึงรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมมหรสพทำหน้าที่ด้านกรมมหรสพต่าง ๆ จำนวน 5 กรม สายการบังคับบัญชาขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ มีกรมอื่น ๆ และแต่ละกรมเป็นกรมอิสระเช่นกัน ลักษณะจึงเป็นกรมเล็กในกรมใหญ่ คือ กรมมหรสพ ทำหน้าที่เกี่ยวกับการละเล่นของหลวงในงานพระราชพิธีต่าง ๆ ที่เป็นพระราชพิธีของหลวง 5 อย่าง คือ ระเบง โมงครุ่ม กุลาคีไม้ แทงวิไสย กระจ้อ้วแหงควาย สำหรับกรมพิณพาทย์เป็นกรมเล็กในกรมมหรสพ มีเจ้ากรมเป็นผู้บังคับบัญชาโดยถือว่าเป็นมหาดเล็กสังกัดเวรศักดิ์ มีมาตั้งแต่ครั้งโบราณจนถึงรัชกาลที่ 5 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อเดือนเมษายน 2454 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงระบบการบริหารกรมใหม่ โดยทรงยุบกรมมหรสพ (เดิม) แล้วจัดตั้งกรมมหรสพใหม่ ให้ขึ้นตรงกับกรมมหาดเล็ก สำหรับกรมพิณพาทย์ มีเจ้ากรมเป็นผู้บังคับบัญชาขึ้นตรงต่อผู้บังคับบัญชาการกรมมหรสพ มีสายการบังคับบัญชาขึ้นตรงกับพระมหากษัตริย์ มีพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เป็นเจ้ากรม

ท่านแรก ในสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อทั่วโลกประสบวิกฤติเศรษฐกิจตกต่ำจึงต้องยุบกรมมหาดเล็กและกรมมหรสพเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2469 เพื่อให้งบประมาณเข้าสู่ดุลยภาพ ทรงยุบกรมมหรสพ แต่ก็ทรงพระราชดำริว่าเป็นการควรแท้ที่จะสงวนวิธีราชอันเป็นศิลปะชั้นสูงอันหนึ่งของชาติไว้ ดังนั้นจึงให้คงวงปีฟ้าพยับพลวงและวงดนตรีฝรั่งไว้ในพระราชสำนักต่อไป ทรงรวมกรมมหาดเล็กและกรมมหรสพเข้าอยู่ในกระทรวงวังต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 8 เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2478 ทางราชการยุบกระทรวงวัง ลดฐานะลงเป็นสำนักพระราชวัง และโอน งานช่างกองวังนอก กับกรมปีฟ้าพยับและวงดนตรีหลวงสังกัดกรมศิลปากร บรรดาข้าราชการจึงโอนย้ายมาสังกัดกรมศิลปากร และดำเนินภารกิจสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน

สถาบันดนตรีและนาฏศิลป์แห่งชาติ

การจัดตั้งสถาบันดนตรีและนาฏศิลป์แห่งชาติ เริ่มเมื่อคณะรัฐมนตรีประกาศจัดตั้งกรมศิลปากร ในการบริหารราชการของกรมแห่งนี้มีหน่วยงาน 2 กองที่เกี่ยวข้องกับดนตรีและนาฏศิลป์โดยตรงคือ กองการสังคีต และกองศิลปศึกษา มีการรวมข้าราชการกรมมหรสพกระทรวงวังเข้ามาอยู่กรมศิลปากร กองการสังคีตทำหน้าที่เกี่ยวกับดนตรีและการแสดงทั้งที่เป็นงานพระราชพิธีและงานเผยแพร่ เมื่อ พ.ศ. 2539 กองการสังคีตได้เปลี่ยนชื่อเป็นสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ ส่วนกองศิลปศึกษาทำหน้าที่จัดการศึกษาโดยมีวิทยาลัยนาฏศิลป์ เป็นสถาบันการศึกษาที่ทำหน้าที่จัดการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่ปีการศึกษา 2477 เมื่อแรกตั้งมีชื่อเรียกว่า โรงเรียนนาฏศิลป์ดุริยางศาสตร์ (พ.ศ.2477) มีการเปลี่ยนชื่อหลายครั้ง คือโรงเรียนศิลปากรแผนนาฏดุริยางค์ (พ.ศ. 2478) โรงเรียนสังคีตศิลป์ (พ.ศ.2485) โรงเรียนนาฏศิลป์ (พ.ศ.2488) วิทยาลัยนาฏศิลป์ (พ.ศ.2515) สถาบันการศึกษานี้จัดการเรียนการสอนดนตรี 3 สาขา คือ สาขาปีฟ้าพยับ สาขาเครื่องสายไทย สาขาศิตศิลป์ไทย ต่อมามหาวิทยาลัยนาฏศิลป์ ได้ขยายระบบการศึกษาไปยังภูมิภาค โดยเริ่มที่จังหวัดเชียงใหม่ก่อน นอกนั้นจึงขยายไปทั่วประเทศ เป็นจำนวนถึง 12 แห่ง ขณะเดียวกันก็เข้าสมทบกับสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลจัดการเรียนในระดับปริญญาตรี และพัฒนาจนเปิดการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรีโดยตรงเรียกชื่อสถาบันศึกษาใหม่ว่า สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ โดยดำเนินการเรียนการสอนในพื้นที่วังหน้าซึ่งเป็นที่ตั้งเดิมของวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรุงเทพมหานคร และบางส่วนใช้สถานที่ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

กรมประชาสัมพันธ์เริ่มก่อตั้งเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2476 มีชื่อในระยะแรกว่ากองโฆษณาการ และเปลี่ยนชื่อเป็น สำนักงานโฆษณาการ เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2476 ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมโฆษณาการ เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2483 เปลี่ยนชื่อเป็นกรมประชาสัมพันธ์ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2495 งานของกรมประชาสัมพันธ์มีการพัฒนาการต่อเนื่องมา มีการปรับปรุงและขยายขอบเขตความรับผิดชอบตามความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการ สภาพของสังคมการเมือง ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ตลอดจนนโยบายของรัฐบาลที่ปกครองประเทศ

กรมประชาสัมพันธ์มีหน้าที่ผลิตรายการและกระจายเสียงเรื่องข่าวสารต่าง ๆ ทั้งข่าวในประเทศ ข่าวต่างประเทศ รายการทางวิชาการ รายการบันเทิง การที่กรมประชาสัมพันธ์มีหน้าที่ในการจัดรายการบันเทิง จึงมีแผนกดนตรี ซึ่งมีทั้งดนตรีไทยและดนตรีสากล นอกจากการกระจายเสียงดนตรีเผยแพร่ออกอากาศแล้ว ที่หอประชุมของกรมประชาสัมพันธ์ ยังจัดรายการเสียงดนตรีเผยแพร่ออกอากาศแล้ว ที่หอประชุมของกรมประชาสัมพันธ์ ยังจัดรายการบรรเลงทั้งดนตรีไทยและดนตรีสากล ที่นิยมคือวงหรีดดนตรี และนำวงดนตรีบรรเลงในงานของทางราชการเสมอ ในด้านความเป็นมาของวงดนตรี ระยะแรกยังไม่มีการจัดตั้งแผนกดนตรีไทย แรมประชาสัมพันธ์ใช้วิธีการรวมคนดนตรีที่มีความสามารถบรรเลงดนตรีไทยเพื่อทำหน้าที่บรรเลง ออกอากาศ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2481 วงดนตรีไทยของกรมประชาสัมพันธ์จึงได้เริ่มก่อตั้งขึ้น มีการบรรเลงวงดนตรีในรายการต่าง ๆ เช่น ดนตรีไทยหลังข่าว เวลา 18.30 น. และรายการเพลงไทย เวลา 20.30 น. เป็นต้น ปัจจุบันกรมประชาสัมพันธ์ได้ย้ายที่ทำการไปตั้งที่ ถนนวิภาวดีรังสิต เปิดทำการเมื่อวันที่ 27 มกราคม 2529 และออกอากาศเผยแพร่รายการต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน

เอกชนที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับดนตรี

เอกชนที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับดนตรี นับว่าได้ร่วมสร้างสรรค์งานดนตรีของชาติอย่างมาก บนพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์มีหน่วยงานเอกชนทำหน้าที่ดังกล่าว ดังนี้

ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ สาขาผ่านฟ้า เป็นสถานที่ใช้แสดงกิจกรรมที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม มีการจัดรายการแสดงดนตรี นาฏศิลป์ จัดอภิปราย สัมมนา โดยปกติมีทุกเย็นวันศุกร์ ณ ชั้น 4 เวลาประมาณ 17.00 น. การก่อตั้งศูนย์สังคีตศิลป์ เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2522 ใช้พื้นที่บริเวณชั้น 2 ชั้น 3 ชั้น 4 ของธนาคารในด้านการบริหารศูนย์สังคีตศิลป์ขึ้นกับส่วนกิจกรรม ฝ่ายประชาสัมพันธ์ชื่อของศูนย์สังคีตแบ่งตามลักษณะงาน คือส่วนของห้องสมุดศิลปวัฒนธรรม รวบรวมหนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม การละเล่นพื้นบ้าน ดนตรี นาฏศิลป์ ฯลฯ ส่วนของห้องดนตรีไทย ใช้เป็นห้องฝึกซ้อมดนตรีไทยของพนักงานธนาคารกรุงเทพ ส่วนของห้องศิลปะพื้นบ้าน แบ่ง 2 ส่วน คือส่วนหนึ่งจัดห้องบริการบันทึกสำเนาเทปบันทึกเสียง และเทปบันทึกภาพ อีกส่วนหนึ่งเป็นที่จัดเก็บของเก่าทั้งที่เป็นแผ่นเสียงของพื้นบ้าน เครื่องเล่นของเด็ก เครื่องเล่นทั่วไป ฯลฯ ชั้น 4 เป็นห้องจัดกิจกรรมการแสดงดนตรี นาฏศิลป์หรือเป็นที่ประชุมจัดสัมมนาทางวิชาการที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม จัดทุกวันศุกร์ ตั้งแต่เวลา 17.30 น. ถึงประมาณ 19.00 น. ปัจจุบันธนาคารกรุงเทพจำกัดมหาชนได้ยกเลิกกิจกรรมของศูนย์สังคีตศิลป์แล้ว ร้าน ต.เง็กชวน เป็นร้านจำหน่ายแผ่นเสียงเพลงที่สำคัญแห่งหนึ่ง ร้าน ต.เง็กชวน ตั้งอยู่ถนนพระสุเมรุ ใกล้สี่แยกบางลำพู มีผู้จัดการและเจ้าของร้านคือนายเตี้ย ธนวารชร์ ชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา ท่านได้เข้ามาประกอบอาชีพในกรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. 2462 ได้เริ่มทำงานเกี่ยวกับภาพยนตร์และเริ่มเปิดร้านค้าของตนเอง โดยเปิดเป็นร้านขายเบ็ดเตล็ด ต่อมาในปี 2468 จึงเริ่มงานบันทึกแผ่นเสียงไทยออกจำหน่าย และผลิตแผ่นเสียงเป็นของตนเอง คือ ตรากระต่าย ส่วนใหญ่เป็นเพลงไทยทุกประเภท มีทั้งเพลงอัตรา 3 ชั้น เพลงดับ เพลงไหมโรง เพลงที่บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ วงเครื่องสาย วงเครื่องสายประสมแตงวง เพลง

วารสารสวนสุนันทาวิชาการและวิจัย

Suan Sunandha Academic & Research Review

พื้นบ้าน เช่น ซอเซียงใหม่ เพลงฉ่อย หนังตะลุง ลิเก ลำตัด ฯลฯ ๑เมื่อนายเตี้ย ฉันทวารขร ถึงแก่กรรม บุตรหลายได้ดำเนินการต่อมา อีกระยะหนึ่งก่อนเลิกกิจการ แต่ก็ยังมีป้ายชื่อร้านอยู่พร้อมครุฑพระราชทานติดอยู่บนชั้น 2 เป็นหลักฐานให้เห็นความเป็นมาของกิจการในอดีต

เกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2325 จนถึงปัจจุบัน นับเป็นพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญ ของชาติที่รวมความเป็นศูนย์กลางไว้อย่างดีเยี่ยม หากเปรียบเทียบในด้านการศึกษา สิ่งที่เคยปรากฏในอดีตและยังคงอยู่ในปัจจุบันบนเกาะรัตนโกสินทร์ จัดได้ว่าพื้นที่แห่งนี้เป็นมหาวิทยาลัยแห่งการเรียนรู้ที่ดีที่สุดของไทยทั้งชาติ ที่ให้ความรู้ของความเป็นอดีต ความเป็นปัจจุบัน และความเป็นอนาคต เช่นเดียวกับวัฒนธรรมดนตรีบนพื้นที่ เกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นตำราเรียนเล่มสำคัญที่มีคุณค่า เชื่อมโยงความเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมที่ สมบูรณ์ บทความนี้ประมวลสาระบางส่วนจากผลการวิจัยศิลปวัฒนธรรมบนเกาะรัตนโกสินทร์ ของมหาวิทยาลัย ราชภัฏสวนสุนันทา วัฒนธรรมดนตรีเกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันยังคงดำเนินอยู่ และดำเนินต่อไป ข้อมูลต่าง ๆ ที่ นำเสนอนี้คือความเป็นจริงที่ปรากฏให้เห็นและชวนให้คนไทยได้รำลึกถึงคุณค่าและความสำคัญของดนตรีในฐานะ ทางด้านเอกลักษณ์ ของชาติและเป็นสมบัติของคนไทยทุกคน